

15.11.1988

Sayın DOÇ. DR. SİNASI AYDEMİR,

" İMAR PLANLARI YOLUYLA KAYBEDİLEN /
KAZANILAN KENTSEL KİMLİK " adlı araştırmanız
Yayın Komisyonumuz tarafından incelenmiş ve MİMARLIK dergisinde
yayınlanmasına karar alınmıştır. Başarılarınızın devamını dileriz.

TMMOB Mimarlar Odası
Trabzon Şubesi
Yayın Komisyonu Başkanı
Trabzon Sayısı Genel Editörü

Doç. Dr. Şengül GÜR

Doç.Dr.Şinasi AYDEMİR

İMAR PLANLARI YOLUYLA KAYBEDİLEN/KAZANILAN KENTSEL KİMLİK.

Trabzon kenti için 1930'ların sonlarından 1988 e kadar üç kez imar planı ve üç kez de esaslı revizyon imar planları yaptırılmıştır.Yaklaşık 50 yıllık bir dönem içinde,sözü edilen planlarla Trabzon kenti ne ölçüde planlı başarıya ulaşmış,nasıl bir kimlik kazanmıştır,ya da bu dönemde,daha önceleri bilinen Trabzon,kimliğinden neler kaybetmiştir?.

Bilinen odur ki,imar planları yoluyla imar yapmak ya da bir beldéyi geliştirmek (mamur etmek) amaçlanmaktadır.Bir beldenin mamur hale getirilmesi ise sadece yollar,bulvarlar,meydanlar açmak,varolan dokuyu daha yoğun bir yapılaşmaya dönüştürmek değildir.İmar planları bu tür değişimi de getirmekle birlikte,bu değişimin kentte varolan ve kente anlam ve kişilik veren öğeleri,dokuları koruyarak,geliştirerek devamlılığını sağlamak gibi amaçları olan birer araç olma özelliklerini taşırlar.Bu yolla hem kentin kimliği korunur,hemde kente,yeni gelişme alanlarında erişilen kentsel imaj ile,yeni kimlik kazandırılabilir.

Nedir kentsel kimlik?.Herşeyden önce zihinlerde Trabzon,Samsun,Sivas ya da İstanbul sözcüklerinin arkasındaki anlamdır kentsel kimlik,veya Karadeniz,Akdeniz,Ege kentleri dendiğinde farklılığı belirten anlam dizileridir.Kısaca,kimlik bir farklılaşmaya ya da benzerliği,ama her durumda özneliği ifade etmektedir.

Kimlik,bir insana soyadının atalarından gelen bir özelliği aktarması gibi,kentlere de geçmişten gelen bazı özellikleri taşımak ve onlarla birlikte yaşamak gibi bir özelliğe sahiptir.Kentlere ilişkin bu tür özellikler Lynch tarafından ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir(Lynch,1967).Elbette hiç bir kent gelişme dönemlerindeki gibi bir ortamı ve işlevi aynen devam ettirmez ,ama o dönemlerin izlerini,gelişme bölgelerinden ayrıcalıkları ile,giderek daha güçlü bir şekilde taşımaya devam ederler.

Görülüyorki bir kent kimliğini uzun bir süreç içinde kazanıyor.Bu süreç spontane olduğu kadar,kararlı,planlı bir gelişme sonucu da olabilir(pek çok yeni kent gibi).İmar planlarından beklenen ,kentlerin eski kimliklerini korumak,ve bununla birlikte yeni gelişmeleride kapsayan yeni bir kimlik kazandırmaktır.

Bu görüş açısından bakıldığında Lambert tarafından yapılan imar planı, o güne kadar bilinen Trabzon'a, onun dağınıklığını, sosyal ve teknik altyapı eksikliğini giderecek bir yaklaşımla, eskiden güçlü izler taşımaya devam edecek (abidelerin korunması yoluyla), ama yeni bir düzene de kavuşturacak bir kentsel kimlik kazandırmaya çalışmıştır.

Lambert planı o güne kadar var olan yapı ve kat nizamlarını büyük ölçüde korumuş (bahçeler içinde az katlı bir yerleşme deseni getirerek), iş ve ticaret birimlerini dağınıklıktan kurtararak (aynı zamanda Kunderacılar ve Uzun Sokak ticaretini de geliştirecek) kente yeni bir kimlik getirmiştir. Bu amaçla kentin batısında yeni gelişmeler önermiş, kentin mevcut dokusu içinde ise, sahilde geliş gidiş ayrı kotlarda kademeli bir sahil yolu ile bu yol üzerinde yeşil alanlarla çevrili kent balkonları önererek, birbiri üzerinden denizi gören, doğal koşullara dikkat eden (hava değiştirici yollarla nemi atmamak istemiştir) bir gelişme önermiştir. Lambert'in önerdiği sahil yolu üç izli bir yoldur ve bir izi yayalar için gezinti yolu olarak düşünülmüştür. Ayrıca bugünkü Tanjant yolu benzeri bir yolu da yine aynı yerlerde önermiş, böylece kentin güneye doğru gelişmesini sağlamayı düşünmüştür. Bu yolla sahil yolu arasında, mahalleler arasında parklar, seyir bahçeleri oluşturarak kentin sahille bütünleşmesini, ve sahille birleşme noktalarında da plajlarla noktalanan bir kentsel formu amaçlamıştır. Bu tür bir yerleşme formu, oğünkü Trabzon yerleşme formunun daha düzenli, planlı bir yansıması olarak görülebilir. Trabzon imajı da o dönem için büyük ölçüde korunmuştur.

Lambert Trabzon'a yeni bir kimlikte kazandırmıştır. Öncelikle kentin ticaret ve ekonomisine katkısı olacak bir Liman önererek, kentin hinterlandı ile bağlantısını da kurmuştur. Artık Trabzon eskisinden daha güçlü bir ticari aktarma noktasıdır. Kentin omurgası niteliğindeki Maraş Caddesi'ni ticaret merkezine dönüştürmüş ve kentte dağınık halde bulunan ticareti belirli noktalarda toplamıştır. Böylece Lambert planı Trabzon'a planlı bir kimlik te kazandırmıştır. Ancak 1938-1970 arası uygulama, plandan farklı gelişmelere neden olmuş, plan bütünlüğü bozulmuş, özellikle konut alanlarında beklenen gelişme gerçekleşmemiş, kent ana ulaşımı önerilenden farklı ve eksik bir şekilde çözümlenmiş, planla getirilmek istenen kimlik kazanılmamıştır. Lambert planının uygulaması amacıyla bir dizi yıkım

yapılarak kentsel imajı oluşturan bir çok öge de yok edilmiştir.

1970 lerin başında Lambert planı ömrünü tamamlamış ve yeni bir imar planı yaptırılmıştır.Yeni planın başlıca amaçları Lambert planı uygulamasından doğan olumsuzlukları düzeltmek,sosyal ve teknik altyapı düzeyini artırmak,küçük sanayinin daha düzenli gelişmesini sağlamak,Lambert'in önerdiği iç yolu Tanjant yolu olarak getirmek,üst yamaçlara doğru gelişmeyi uzatarak yeni konut alanlarının gelişmesini sağlamak şeklindedir.

Ancak,1970 planı kentsel donatıların yer seçiminde,oyun ve dinlenme alanlarının dağılımında dengesizlikler ve yanlış yerseçimleri ile de amaçlara erişme sınırlandırılmıştır.Yoğun bir yapılaşma,kent dokusu içinde arazi kullanım katsayılarında artışlarla kentten Lambert planı^{ve}öncesinden gelen dokusu tahrip edilmiştir.Artık Boztepe sırtlarından,ya da denizden kente bakıldığında eski dokuyu,eski imajı bulmak olanaksızdır.Kente batıdan girişte hemen her yönden algılanan Ayasofya,artık çok yakınına gelince kısa bir an için algılanabilmektedir.

Sahilden bir biri üstünden görünen ve az katlı eski kent dokusu yerini ,deniz cephesi ile arkaları arasında perde gibi gelişen bir yapılaşmaya bırakmıştır.1970 lere kadar bir plaja sahip olan Trabzon(Lambert Ganitadan Uzunkuma doğru bur di zi deniz banyosu ve plaj önermektedir),artık bu sahilleri yer yer kentliden koparılmış bir Trabzon'a dönmüştür,ancak bu tür bir yapılaşmada planın kendisinden çok plana değişikliklerle müdahale eden kamu ve özel girişimin payı çoktur.Böylece kentten alanı algılanamayacak kadar büyümüş,tek düze bir yapı düzeni ise kimlik arayışının devam etmekte olduğunun göstergesi halini almıştır.Bu dönemde Trabzon bir hizmet kenti kimliği kazanmış,kentin doğusunda gelişen üniversite ve hava alanı kentten imajını değiştirmiştir.Artık Trabzon bir bölgesel merkezdir.

1975-1977-1984 yıllarında yapılan revizyon planları,1970 planının ne kadar çabuk erozyona uğradığını göstermektedir.Sürekli planlama kararları değiştirilerek kent dokusu aşırı yoğunlaştırılmış((kentliden gelen imar değişikliği baskıları sonucu), özellikle eski dokuda,donatılar yine de yetersiz kalmış,kentin fiziksel çevresi doğal koşullara uydurulamamıştır.Ayrıca revizyon planları aşırı yoğunlaşma ile kentten eski mimarisini ve do-

kusunu bozmuş,yapı kooperatiflerine sağlanan ayrıcalıklı yapılaşma koşulları ile de kent içinde birbirinden farklı yapılaşmalara neden olunmuştur.İşyerleri ve küçük sanatlar için getirilen önerilerle de Değirmendere vadisi bir yöre adı olmaktan başka bir anlam taşımamaktadır .Artık Değirmendere,atıkları,tozu,görsel kirliliği ile algılanan bir sanayi yöresidir.

Trabzon için en son imar planı 'ilave imar planı' olarak 1988 de yaptırılmıştır.Bu planla Trabzon fiziksel alan ve nüfus olarak birer kat büyütülmekte ve 2005 yılında 4000ha. bir alana, 360000 nüfusa erişecek bir büyüklüğe sahip olacağı varsayılmaktadır. Bu plan da şu andaki sosyal ve teknik altyapının mevcut nüfus için yeterli olduğunu varsaymakta(yapılan araştırmaya göre böyle olmadığı görülmüştür) ,ilave alanlar için belli bir ilkeye göre donatılar getirmektedir.İş ve çalışma alanlarında değişiklikler önerilmekte,ulaşım için mevcut tanjant yola paralel ve daha güneyden geçen yeni bir yol(korniş yol) getirilmektedir.Bu yol üst kotlardan geçerek Akçaabat'tan Yomraya kadar uzanmaktadır.Kentin gelişmesi böylece doğu-batı uçlarına doğru yönlendirilmektedir.Ancak bütün bu alanların yapılaşma koşullarına bakıldığında ,bir iki nokta hariç,tekdüze bir kentsel form ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır.Beşirli üstleri,Söğütlü,Zafanos,Şana üstlerindeki gelişme arasında planda bir fark yoktur.Yani bu alanlara has bir kimlik ortaya konamamaktadır.Oysaki planın önerdiği gibi hem düşey yeşil alanlarla,ve hemde eski ve yeni dokuyu birbirinden ayırıcı bir yeşil kuşakla eski ve yeni gelişme alanları arasında bir fark,bir kimlik ortaya koyabilirdi.

1988 planı ile Trabzon yaklaşık 16 km.uzunlugunda ve yer yer 3-6 km.derinliğinde,algılamaz,kavranamaz ve büyük bir olasılıkla denetlenemez bir kent kimliğine bürünecektir.

Lambert'ten sonraki planlama çalışmalarınının tümünde ,eski kent dokusundan izlenimler veren yapı ve mekan elemanları yeterince korunamamış ve elden çıkmışlardır.Kalanlarınının korunması için onaylı bir sit planı yoktur.Kültür ve Tabiat Varlıklarının'nın etkin koruması yeni yeni gündeme gelmektedir.Bu çabalarla,örneğin Kale içi yeni kimlik kazanabilir .Bu konuda Trabzon surlarında, Pazarkapı Mahallesi,Belediye meydanı civarında bazı çalışmalar eski kimliğe sahip çıkma yönünde önemli birer adımlardır.

Özetlemek gerekirse,imar planları yoluyla kentlerimiz hem kim-

lik kaybetmekte(yıkılan yok olan referans noktaları; şehir taşları, bölgeler, güzergahlar vb.), hem de yeni kimlikler kazanmaktadır. Ancak yeni kimlik kazanma her zaman olumlu yönde olamamaktadır.

Trabzon'da olduğu gibi, her türlü çevre koşullarından yoksun bir küçük sanatlar bölgesi, eski ile bağlarını hemen tümüyle yitirmiş kentsel doku ve türdeş yapılaşmadan oluşan yapısal kimlik, kentlere özelliklerini veren doğanın yok edilmesi ile yitirilen doğal -ekolojik denge, olumsuz yönde kimlik örnekleri olarak değerlendirilebilir. Kentsel kimliğin bu yolla yitirilmesinde bireysel yararın toplum yararına üstün tutulması ve sosyal maliyet -yarar düşüncesinin arka planda kalması önemli bir etkidir (Eyüce, 1988) (bu düşünce sonucu kamuya ait alanlar ve eski kentsel öğeler bireysel kullanıma-komuta- terk edilmiş ve yoğunluklar aşırı artırılmıştır). İmar planı uygulama süreci içinde yapılan yukarıda belirtilen türden imar değişikliklerinin kentsel bütünlüğü etkileyici olması da kimlik kaybını hızlandırmaktadır. Burada görev plancı kadar ve hatta daha çok kent yönetimine ve kentliye düşmektedir. Bir kent yönetiminin her zaman planına bir bütün olarak bakması gerekir. Küçük küçük değişikliklerin birikerek büyük sonuçlar doğuracağı hatırdan tutulmalıdır (Aydemir, Erkonak, 1984., Aydemir, 1988).

Trabzonun kentsel kimliği, eski dokuda ve yeni alanlarda yapılacak düzenlemelerle güçlendirilebilir: Sahili akılcı bir kullanıma kavuşturmak, Çömlekçi yöresini Liman'la bütünleşen bir işleve ve yapılaşmaya yöneltmek, yeni yapılaşma alanlarında ve eski dokuda eskinin izlerini yansıtarak, kente yeni işlevler ve işlev bölgeleri kazandırarak.

Trabzon'un anılarda yaşayan bir kent olarak kalmasından çok, kişilikli bir kent olarak günümüzde ve gelecekte de yaşaması ve kimliğini, imajını koruması için plancı, uygulayıcı, mimar ve orada yaşayanlar olarak duyarlı olmak yeterlidir.

Kaynaklar:

- Aydemir, Ş., S. Aydemir (1984)., İmar Planı Uygulamalarının Planlama Süreci İçinde Değerlendirilmesi, Şehir - hirciliğin Son 25 Yılı Semineri, 22-25 Ekim, İTÜ. İstanbul.
- Aydemir, Ş. (1988) İmar Planı Uygulamaları Sürecinde Plan Değişikliklerinden Kaynaklanan Sorunlar ve İmar Baskıları; Eski Yeni Mevzuat Dönemlerinin Karşılaştırması., Planlı Dönemde Türkiye'de Şehirleşme ve Konya Örneği Sempozyumu, 26-27 Mayıs 1988, SÜ.
- Eyüce, A. (1988) İzmir'de İmar Yaklaşımlarının Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri, Mimarlık, 87.4
- Lambert, J. H. (1937) Trabzon İmar Planı Raporu (yayınlanmamış)
- Lynch, K. (1969) The Image Of The City, MIT.